

АННА ПАЦАЛУЙКА
Беласток

УВАХОДЖАННЕ УЛАДЗІМІРА КАРАТКЕВІЧА
Ў ПОЛЬСКИ КАНТЭКСТ У 70-ЫХ ГАДАХ

Васілю Быкаву
Час стагоддзі, як касой сцінае,
Веры, царствы, догмы йдуць да ценяў....
Усё мінае – Гонар не мінае,
Бо народжаны адным сумленнем.

19 чэрвеня 1984

Так пісаў Уладзімір Караткевіч незадоўга перад сваёй смерцю. Час можа знішчыць усё матэрыяльнае, але перад славай і памяццю народа ён бяссільны. Так і творчасць Караткевіча неразбуральная ў руху стагоддзяў.

Творчасць гэтага беларускага празаіка, паэта, сцэнарыста, перакладчыка, літаратурнага крытыка, драматурга, эсэіста – адной з найяркіх постацей беларускай літаратуры другой паловы ХХ-га стагоддзя – пакуль што вядомая ў Польшчы недастаткова, але ж, безумоўна, заслугоўвае значна большага рэзанансу.

Варта нагадаць, што ў 1949–1954 гг. Уладзімір Караткевіч, пасля заканчэння сярэдняй школы ў горадзе Оршы, вучыўся на філалагічным факультэце рускага аддзялення Кіеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Т. Р. Шаўчэнкі. І менавіта ў Кіеве, старажытным горадзе з багатымі традыцыямі, ён меў магчымасць пазнаёміцца з разнастайнымі старадрукамі і даўнімі манускрыптамі ў архівах і бібліятэках. Многія сябры Уладзіміра па сту-

дэнстве – цяпер вядомыя літаратуразнаўцы і перакладчыкі. І несумненна, што непасрэднаму зацікаўленню Польшчай спрыяла сяброўства Уладзіміра Караткевіча з Фларыянам Няўважным, таксама студэнтам Кіеўскага універсітэта. Сяброўства, якое доўжылася ўсё жыццё.

Менавіта, студэнцкія гады былі для Караткевіча часам стаўлення яго як асобы і творцы. Пасля заканчэння універсітэта ў 1955 годзе ён здаў экзамены кандыдацкага мінімуму і пачаў збіраць матэрыял для дысертацыі на тэму паўстання 1863 года ва ўсходнеславянскіх і польскай літаратурах. Відавочна, гэтая старонка біяграфіі Уладзіміра Караткевіча з’яўляецца самым непасрэдным пацвярджэннем зацікаўленасці будучага пісьменніка польскай культурай, гісторыяй. Аднак пры паступленні ў аспірантуру Караткевіч „зрэзаўся” на пытанні... пра Берыю. Ды працаваць над дысертацыяй ён працягваў і далей, што, несумненна, прыдалося пры напісанні рамана „Каласы пад сярпом тваім”.

У інтэрв’ю Тэrese Занеўскай, змешчаным у кнізе „А душа ёсць на ўсходзе” пад загалоўкам „Беларускія прывабнасці”¹, Фларыян Няўважны ўспамінае, што чытаў Уладзімір Караткевіч вельмі шмат, але пры гэтым мэтанакіравана, выбарна. Ён асабліва цаніў некаторых польскіх аўтараў. Некаторыя вершы, напрыклад, Канстанціна Галчыньскага цытаваў па памяці. А такіх польскіх рамантыкаў, як Зыгмунт Красіньскі ці Юліуш Славацкі, чытаў з боку зацікаўленасці гэтых пісьменнікаў гісторыяй. Няўважны слухна заўважае, што польскія беларусісты яшчэ мала зрабілі, каб паказаць вартасці, адметнасці таленту Караткевіча, што садзейнічала б больш шырокаму знаёмству з ягонымі творамі праз распаўсюджанне перакладаў прозы і паэзіі Караткевіча.

Першыя пераклады беларускага пісьменніка на польскую мову з’явіліся ў 1970-ым² годзе (фрагменты пяці вершаў перакладзены М. Даліньскай, адзін верш – Янам Гушчай). І далей на працягу шасці гадоў у Польшчы пабачыла свет восем твораў Уладзіміра

¹ Teresa Zaniewska, *A dusza jest na wschodzie*, Białystok 1993.

² *Stare Zwoje* [Z tego cyklu:] *I śnił Adam* (frgm.), *Czara też.* (frgm.). *Inga i Maria* [Z tego cyklu:] *Karądach, Focзка. Tauryda.* [Z tego cyklu:] *Cisza morska*. Тl. Maria Dolińska, [w:] Maria Dolińska i Аha Kabakowicz, *Cień Mickiewicza nade mną...*, *Życie literackie*, 1970, nr 45, s. 7; *Taurowie*, Тl. Jan Huszcza, *Osnowa*, 1970, s. 22–23.

Караткевіча³. Наступныя тры пераклады – ў 1982–1983 гг.⁴, адзін – у 1985 г.⁵ і апошні – ў 1991 г.⁶

Сталася так, што з першым даследаваннем творчасці Уладзіміра Караткевіча, як і з першым вершам на польскай мове, польскі чытач пазнаёміўся ў 1970-ым годзе. Запачаткаваў караткевічазнаўства ў Польшчы артыкул „Пень Міцкевіча нада мною...”, надрукаваны ў кракаўскім штотыднёвіку „*Życie Literackie*”, – сумесны плён польскай даследчыцы Марыі Даліньскай і беларускай літаратуразнаўцы Аллы Кабаковіч. На іх думку сляды сувязей з Польшчай выяўляюцца ва ўсёй творчасці Караткевіча, і справа датычыцца не толькі матэрыялу паўстання 1863 года ў рамане „Каласы пад сярпом тваім”, польскіх кіраўнікоў яго, поўнай энтузіязму характарыстыкі Зыгмунта Серакоўскага і г. д. Сляды блізкіх адносін з польскай паэтыкай – ад даўніх часоў да Івашкевіча – знаходзім у „Маёй Іліядзе”. Пры гэтым апынаемся тут у коле асабовасці і паэтыкі найперш Адама Міцкевіча, выдатнага польска-беларускага рамантыка. Як пясняр Літвы-Беларусі, Караткевіч таксама звяртае пільную ўвагу на пластыку (вобразное мастацтва) свету, на яго колеры і галасы, насычае вобразы сваіх герояў схільнасцю да разважання, і не раз стварае нават уласныя варыяцыі міцкевічаўскіх вершаў, захоўваючы тыя ж самыя загаловкі (напрыклад „Штыль”⁷ з цыкла „Таўрыда”).

Трэці зборнік вершаў Уладзіміра Караткевіча „Мая Іліяда” пабачыў свет, калі Караткевіч быў ужо вядомы як арыгінальны раманіст. І першыя пераклады ягоных вершаў на польскую мову

---

³ *Szczęście*, Tł. Maciej Józef Kononowicz, *Odgłosy*, 1971, nr 35, s. 6; *Wiersze białoruskie*, Wybrał, opracował i przedmową opatrzył Jan Huszcza. [Przekł. zbior.], Łódź 1971, s. 274; *Miałem niedźwiedzia* (fragmenty opowiadania), Tł. Florian Nieuważny, *Przyjaźń*, 1972, nr 43, s. 15; *Miałem niedźwiedzia*, Tł. Florian Nieuważny, [w:] Brzozowy omam. *Opowiadania*, 1973, s. 221–224; *Moje niedźwiedzie i inne opowiadania białoruskie*, Wybrał, przełożył i wstępem opatrzył Jan Huszcza, Łódź 1974, s. 437; *Jak obalają się bóstwa*, Tł. Jan Huszcza, *Odgłosy*, 1975, nr 39, s. 4; *Taurowie*, Tł. Jan Huszcza, [w:] Współczesna poezja radziecka. Propozycje repertuarowe na konkurs recytaotorski. Wybór teksów, Warszawa 1975, s. 47–48; *Błękit i złoto dnia*, Wybór i przekł., Jan Huszcza, Łódź 1976, s. 238.

⁴ *Łódź rozpaczy* (R. Baradulinowi), Tł. Florian Nieuważny, *Literatura na Świecie*, 1982, nr 11, s. 32–91; *Wenus bez głowy*, Tł. Jan Huszcza, *Przyjaźń*, 1982, nr 31, s. 17; *Pieśń Białoruska*, Tł. Aleksander Warda, *Literatura Radziecka*, 1983, nr 3, s. 3–4.

⁵ *Polesia czar*, Tł. Anastazja Szachowicz, *Kontrasty*, 1985, nr 2/3, s. 20–25.

⁶ *Starożytny Białorusin*, Tł. Czesław Seniuch, *Literatura*, 1991/92, nr 4/1, s. 106–107.

⁷ *Cisza morską*, Tł. Maria Dolińska, [w:] Maria Dolińska i Ałła Kabakowicz, *Cień Mickiewicza nade mną...*, *Życie Literackie*, 1970, nr 45, s. 7.

звязаны менавіта з гэтай кнігай. У 1970-ым годзе Янам Гушчам, шчырым папулярызатарам творчасці беларускага майстра слова ў Польшчы, быў перакладзены верш „Таўры”⁸ (1967–1968) – фрагмент цыклу „Таўрыда”, напісанага ў выніку наведвання паэтам Крыму. Паўднёвая прырода, багатая культура і гісторыя Усходу выклікаюць у паэта самыя розныя думкі і пачуцці. Увогуле прырода Крыма, яго старажытная культура здаўна былі крыніцай шматлікіх паэтычных шэдэўраў. І Адам Міцкевіч у 20-я гады XIX стагоддзя ў „Крымскіх санетах” стварыў дасканалыя малюнкi экзатычнай крымскай прыроды, выявіў свой душэўны стан, з трывогай і болей успамінаў у выгнанні сваю далёкую радзіму.

У вершы „Таўры”, паэт сумуе над лёсам старажытных жыхароў Крыма, трывожыцца, каб і яго народ не напаткала падобнае знікненне. На жаль, гэтая перасцярога актуальная для беларусаў і сёння. Калісьці ў падобным становішчы была і Польшча, таму, мабыць, гэты верш добра зразумелы і блізкі польскаму чытачу. Любоў да скрыўджанай Радзімы – супольная рыса абедзвюх нацый, польскай і беларускай. Пасля пераклад гэтага верша яшчэ два разы змяшчаўся ў іншых выданнях⁹.

Безумоўна, што працягам міцкевічаўскай традыцыі ў творчасці Караткевіча (увогуле рэдкасць у беларускіх паэтаў філалагічнага пакалення) з’яўляецца глыбокая зацікаўленасць антычнасцю, біблейскай тэматыка, разуменне міфаў як прамудрасці, як ключа да мовы і культуры розных нацый, і, нарэшце, канцэпцыя славянства, яго духоўнай сувязі з антычнасцю.

Зацікаўленасць Караткевіча Міцкевічам, як асобай і творцай, выяўляе яго верш у прозе „Слова Міцкевічу”, дзе беларускі паэт гаворыць: „Мяне ты (А. Міцкевіч – А.П.) чамусьці зрабіў паэтам, даў мне вочы, якія бачаць сум явара над вадою; вушы, якія чуюць песню чалавечую; рукі, якія здольны перабіраць як струны галіны прырэчных верб, ногі, каб выхадзіць зямлю; і глотку, каб спяваць язычаскія песні, песні сонцапаклонніка”¹⁰. Паказальны ў гэтым сэнсе і верш „Раманс Марылі”, які заканчваецца наступнымі радкамі:

⁸ Taurowie, Tł. Jan Huszcza, Osnowa, 1970, s. 22–23.

⁹ *Wiersze białoruskie*, Wybrał, opracował i przedmową opatrzył Jan Huszcza. [Przekł. zbior.], Łódź 1971, s. 274; Taurowie, Tł. Jan Huszcza, [w:] *Współczesna poezja radziecka. Propozycje repertuarowe na konkurs recytatorski. Wybór teksów*, Warszawa 1975, s. 47–48.

¹⁰ Уладзімір Караткевіч, *Збор твораў у васьмі тамах*, Мінск 1987, т. 1, с. 322.

Цень Міцкевіча нада мною
Лебядзіную песню вядзе.¹¹

Акрамя таго Караткевіч сам перакладаў вершы польска-беларускага класіка. І ўвогуле Уладзімір Караткевіч захапляўся творчасцю Пыпрыяна Каміля Норвіда, Канстанціна Ільдэфонса Галчыньскага, Уладзіслава Бранеўскага. Можна гаварыць таксама пра ўплыў на паэзію Уладзіміра Караткевіча творчасці Шымона Шымановіча.

У наступным годзе (1971) пабачыў свет зборнік „Беларускія вершы” – плён працы Яна Гушчы. Змешчана тут пяць твораў Караткевіча, адзін у перакладзе Мацея Канановіча („Шчасце”) і чатыры – Яна Гушчы („Маленне аб чашы”, „Безгаловая Венера”, „Medusa Ludovisi ў Рыме”, „Таўры”). Пераклад – мастацтва, і сам па сабе – высокая самадастатковая каштоўнасць. Праз яго вырашаюцца не толькі практычныя задачы інфармацыйнага, асветнага плана, але і творчыя звышзадачи як гістарычна-культурнага, так і філалагічнага парадку. Безумоўна, родную літаратуру ўзбагачае не толькі арыгінальная, але і перакладная паэзія і проза. Аналізуючы пераклады вершаў і апавяданняў Караткевіча, прыходзім да высновы, што для ўсіх польскіх перакладчыкаў характэрнае імкненне да таго, каб перакладзены твор выклікаў уражанне напісанага на польскай мове. Лакладныя, але пры тым не літаральныя, паэтычныя пераклады перадаюць вершаваныя формы арыгінала, а менавіта іх структуру. Ян Гушча, напрыклад, перакладаючы верш „Маленне аб чашы” захаваў апрача ідэі, тэмы і характару твора нават рыфмы.

У 1972-ім годзе Фларыян Няўважны пераклаў фрагмент апавядання „Былі ў мяне мядзведзі”¹², цалкам надрукаваным на польскай мове ў наступным годзе¹³ (1973). Ян Гушча таксама перастварыў гэты твор. Ён стаў назвай і анталогіі беларускай прозы „Мае мядзведзі і іншыя беларускія апавяданні” (1974 г.)¹⁴, што з’явілася на польскай мове ў перакладзе Яна Гушчы. Узнікае пытанне, чаму гэтым апавяданнем, закончаным 2 красавіка 1970 года, зацікавіліся

¹¹ Тамсама, с. 187.

¹² *Miałem niedźwiedzia* (fragmenty opowiadania), Tł. Florian Nieuważny, Przyjaźń, 1972, nr 43, s. 15.

¹³ *Miałem niedźwiedzia*, Tł. Florian Nieuważny, [w:] Brzozowy omam. Opowiadania, 1973, s. 221–224.

¹⁴ *Moje niedźwiedzie i inne opowiadania białoruskie*, Wybrał, przełożył i wstępem opatrzył Jan Huszcza, Łódź 1974, s. 437.

адразу два перакладчыкі? Адам Мальдзіс успамінае, што асновай для аднаго з яго эпізодаў паслужыў рэальны факт: „На «Беларусьфільме» здымалася беларуска-чэшская стужка «Пушчык едзе ў Прагу». Яго галоўнага «героя», маладога мядзведзя Пушчыка, кіношнікі неяк прывялі да Караткевіча, выкупалі ў ванне, а потым паклалі спаць на тахце. Тады ж быў зроблены і фотаздымак: Караткевіч гуляе з мядзведзем. Гэты здымак трапіў у газету «Ніва», што выдаецца ў Польшчы, у Беластоку(...)»¹⁵ Магчыма, гэты выпадак і ёсць адной з істотных прычын, што апавяданне дачакалася двух перакладаў у такім хуткім часе. У зборніку „Мае мядзведзі і іншыя беларускія апавяданні” Ян Гушча змясціў яшчэ „Пралог” да рамана „Нельга забыць”, вядомы таксама пад назвай „Паром на бурнай рацэ” („Prom na wzburzonej rzecze”¹⁶).

Той жа Ян Гушча ў 1975-ым годзе пазнаёміў польскага чытача з апавяданнем „Як звяргаюцца ідалы”¹⁷, упершыню надрукаваным на беларускай мове ў зборніку апавяданняў „Блакiт i золата дня” (1961), таксама перакладзеным на польскую мову Янам Гушчам¹⁸. Як „сацыяльна-бытавую замалёўку з элементамі псіхалагічнага аналізу (...)”¹⁹ акрэслівае жанр апавядання „Як звяргаюцца ідалы” Вольга Шынкарэнка. Галоўнай гераіняй тут з’яўляецца амаль двухгадовая дзяўчынка, якая баіцца пыласоса, чым карыстаюцца дарослыя, палохаючы яе. Аднак Алёнка пераадольвае свой страх і атрымоўвае першую жыццёвую перамогу. Слушна Караткевіч сцвярджае ў гэтым апавяданні, што „у кожнага ёсць свой Пыласос. І гэты Пыласос робіць з разумнай, гордай, прыгожай істоты, створанай для радасці і мастацтва, – пакорлівую жывёліну”²⁰. Як бачым, закранута тут агульначалавечая праблема свабоды выбару дзеяння і думкі, гэтак жа істотная на пачатку і ў сярэдзіне другой паловы ХХ-га стагоддзя ды актуальная і сёння. Думаецца, менавіта гэтая тэма сталася прычынай зацікаўленасці перакладчыка дадзеным апавяданнем.

¹⁵ Адам Мальдзіс, *Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека*, Мінск 1990, с. 71–72.

¹⁶ *Moje niedźwiedzie i inne opowiadania białoruskie*, Wybrał, przełożył i wstępem opatrzył Jan Huszcza, Łódź 1974, s. 258.

¹⁷ *Jak obalają się bóstwa*, Тł. Jan Huszcza, Odgłosy, 1975, nr 39, s. 4.

¹⁸ *Błękit i złoto dnia*, Wybór i przekł., Jan Huszcza, Łódź 1976, s. 238.

¹⁹ Вольга Шынкарэнка, *Пад ветражэм добра і прыгажосці*, Мінск 1995, с. 23.

²⁰ Уладзімір Караткевіч, *Збор твораў у васьмі тамах*, Мінск 1988, т. 2, с. 179.

Тры лісты Уладзіміра Караткевіча падае ў кнізе „Віры” рэдактар беларускага штотыднёвіка „Ніва” Георгій Валкавыцкі (два з 1965-га г. і адзін з 1966-га г.)²¹.

Адным з польскіх сяброў Уладзіміра Караткевіча быў выкладчык Ягелонскага універсітэта, багеміст па спецыяльнасці Здзіслаў Нядзеля. У 1971-ым годзе пад час першай сваёй зарубежнай паездкі Уладзімір Караткевіч быў яго госцем у Кракаве.

Караткевіч марыў пабачыць старыя мury Вежы Марыяцкага касцёла. І дзякуючы польскаму публіцысту Уладзіславу Мацёнгу, які здабыў на гэта дазвол, Караткевічу ўдалося зазначаваць на Марыяцкай вежы. Дарэчы, з-за яго ў гэтую ноч гейналісты не трубілі ўпершыню за шэсцьсот год. А памяткай пра здзейсненую мару застаўся верш Караткевіча „Вакол хейнала”, прысвечаны „Яну Колтуну II, самаму маладому трубачу-„гейналісту” Вежы Марыяцкай”²² (пасля смерці пісьменніка яго знайшоў Анатоль Верабей). Пачынаецца верш радкамі:

Думаеце – герольды

У барве й каронах?

Рык фанфаронаў – ад суднага дня глухіх?...

А тут проста трубы

Чэшскай фірмы „Лігатона”,

А на калках вісяць кажухі.

Бэлькам – шэсцьсот

(Тут што праўда, то праўда)...

Сведкі польскай, і нашай, і ... іншай зары, (...) ²³

Потым пра гэтае наведванне Уладзімірам Караткевічам Марыяцкай вежы напісаў у штотыднёвіку „Політыка” польскі журналіст Яцэк Москва²⁴.

Асаблівай увагі з артыкулаў, прысвечаных творчасці Уладзіміра Караткевіча, што з’явіліся ў 70-ых гадах, заслугоўвае праца Фелікса Фарнальчыка „Польска – беларуская эпопея Караткевіча”²⁵,

²¹ Георгій Валкавыцкі, *Віры. Нататкі рэдактара*, Беласток 1991, с. 86–87 і 94.

²² Адам Мальдзіс, *Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека*, Мінск 1990, с. 128.

²³ Уладзімір Караткевіч, *Збор твораў у васьмі тамах*, Мінск 1987, т. 1, с. 381–382.

²⁴ Jacek Moskwa, *Związki serdeczne*, Kierunki, 1974, nr 44.

²⁵ Feliks Fornalczyk, *Polsko-białoruska epopeja Karatkiwiczka*, *Życie Literackie*, 1974, nr 22.

дзе даследчык набліжае польскаму чытачу раман „Каласы пад сярпом тваім”. Варта адзначыць, што ў гэтым творы выяўляюцца прамыя сувязі з Польшчай. Згодна з аўтарскай канцэпцыяй, гэта паўстанне было выклікана таксама сацыяльнай сітуацыяй на Беларусі, як і прагрэсіўнай ідэяй нацыянальнай роўнасці, абвешчанай ў час кракаўскага паўстання 1848 г. і прадстаўленай ў рамане праз найбольш выдатных людзей той пары (Эдвард Дэмбоўскі, Зыгмунт Серакоўскі, Валеры Врублеўскі, Ільдефонс Мілевіч і іншыя).

Безумоўна, 70-ыя гады з’яўляюцца найбольш багатымі на пераклады Уладзіміра Караткевіча ў Польшчы. Аднак, 80–90-ыя гады больш плённыя ў плане даследавання яго творчасці Уладзіміра Караткевіча. Яны аддаюць належнае пісьменніку і акрэсліваюць Уладзіміра Караткевіча як аднаго з найбольш цікавых сучасных беларускіх пісьменнікаў.